

професії. Проблема вибору свого індивідуального отношения к рискам професії являється самою распространеною формою діяльності в просторіє общественных отношений. В этом отношении нарушение правил безопасности становится своеобразной формой отклонений от производственно-нормативных систем безопасности, ведет к общественному, административному, гражданско-правовому или уголовному воздействию в отношении виновника.

Ключевые слова: риски профессии, профилактика, социум, безопасность производства, несчастный случай, виктимология.

Summary

Melnyk P. V. The Impact of Society on the Early (Primary) Prevention of the Professional Risks. — Article.

This article describes the positive impact of society on early prevention of the professional risks. The problem of choosing a personal attitude to risk profession is the most common form of activity in the area of public relations. In this respect, violation of safety rules is a form of deviations from manufacturing and regulatory safety systems, leading to administrative, civil or criminal influence on the perpetrator.

Keywords: professional risks, prevention, society, production safety, accident.

УДК 349.3:369.01

В. В. Андрійв

ЩОДО ПРИРОДИ ОБОВ'ЯЗКОВИХ СОЦІАЛЬНО-ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, будучи особливо значущим соціально-економічним інститутом, являє собою область міжгалузевго правового регулювання, що здійснюється за допомогою різногалузевих заходів. У загальному вигляді таке регулювання можна визначити як процес упорядкування соціально-економічних відносин різногалузевими правовими засобами. Однак здійснення такого регулювання є не тільки засобом упорядкування відповідних суспільних відносин, а й одночасно засобом задоволення поєднаних між собою публічних (у даному випадку суспільно-державних) і приватних (особистих) інтересів працівників у вказаному страхуванні.

Публічні інтереси у даному випадку можна поділити на дві групи. По-перше, це безпосередні інтереси державно-правових утворень в економічній сфері даного виду страхування, під якими розуміються соціально-страхові фонди. По-друге, наявні також і опосередковані їх інтереси, що проявляються, приміром, через економічну, виробничу, реабілітаційну, демографічну, захисну функції соціального забезпечення у межах загальнообов'язкового державного соціального страхування. Їх здійснення повинно складати головну ціль держави в розвитку страхування як соціальної системи й невід'ємної частини її соціальної політики. Від втілення в життя перерахованих функцій залежить не тільки стабільність держави та суспільства, а і їх майбутнє. Вони повинні виявлятися в забезпеченні державою належного правового порядку у сфері

загальнообов'язкового державного соціального страхування, у тому числі й у підтримці її стабільного положення.

Обидві розглянуті групи інтересів повинно об'єднувати головне — організація «нормальної життєдіяльності» системи загальнообов'язкового державного соціального страхування як публічно-правового утворення.

Зазначене питання було висвітлено у працях таких відомих фахівців, як В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, С. М. Прилипко, С. М. Сивак, І. М. Сирота, Б. С. Стичинський, Б. І. Сташків, О. М. Ярошенко та ін.

У сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування існує безліч правових відносин — обов'язкові соціально-забезпечувальні, фінансові, організаційно-управлінські та ін. Це обумовлено самою природою даного виду страхування й складністю структури існуючих у ньому соціальних зв'язків.

І. О. Гуменюк визначає правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування як урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають між страховиком, застрахованим і страхувальником з приводу формування страхових коштів та їх витрачання під час реалізації застрахованими особами (або членами їх сім'ї) права на соціальне забезпечення і профілактику страхових ризиків [1, 15].

Головними із вказаної сукупності правових відносин є обов'язкові соціально-забезпечувальні страхові правовідносини. Вони виникають з моменту, коли особа, за законодавством, підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Це урегульовані нормами права відносини між застрахованими особами, а в установлених випадках членами їх сім'ї, під час функціонування яких відбувається надання їм матеріального забезпечення в грошовій та/або натуральній формах — обов'язкового соціально-страхового забезпечення — й уповноваженими на це органами.

Такі правовідносини є основними, бо визначають смисл загальнообов'язкового соціально-страхового забезпечення працівників або громадян, які працювали в минулому, а в окремих випадках і членів їх сімей як застрахованих осіб у даному страхуванні. Під час здійснення ними своїх прав повинно відбуватися надання обов'язкового соціально-страхового забезпечення на рівні відповідних соціальних стандартів. Чого фактично, в силу різних причин, у реальному житті не відбувається.

Гарантії по створенню належних правових засобів, що сприяють повноцінному функціонуванню обов'язкових соціально-забезпечувальних страхових відносин, повинна забезпечувати держава, виходячи з однакових інтересів держави та застрахованих громадян.

Зауважимо, що до обов'язкових соціально-страхових відносин ми відносимо й ті, які виникають при добровільному вступі самостійно забезпечуючих себе роботою осіб у відносини з того чи іншого виду страхування (приватні підприємці, адвокати й інші подібні категорії самозайнятого населення). Вони, вступаючи в обов'язкові соціально-страхові відносини, добровільно виявляють свою волю про підлягання встановленим приписам чинного законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Особи, які самостійно

платять фіксований платіж в рамках обов'язкового пенсійного страхування, які не займаються суспільно корисною працею, а також його оплата за непрацюючих осіб, на наш погляд, не можуть відноситися до категорії осіб, які добровільно вступили в обов'язкові соціально-страхові відносини. Визнання їх такими суперечить самій цільовій природі обов'язкового соціального страхування — відшкодування втраченого заробітку чи іншого трудового доходу [2, 112, 113].

Обов'язкові соціально-забезпечувальні страхові правовідносини слід вважати ядром, навколо якого зосереджуються всі інші правовідносини в обов'язковому соціальному страхуванні. Останні носять підлеглий характер, так як виконують «обслуговуючу» функцію відносно обов'язкових соціально-забезпечувальних страхових правовідносин. У даному випадку маються на увазі ті правовідносини, за допомогою яких повинні реалізовуватися економічні й організаційні заходи держави у даному страхуванні — фінансово-правові, організаційно-управлінські правові відносини, що безпосередньо входять в орбіту загальнообов'язкового державного соціального страхування. Хоча вони і є вторинними, але без них саме його існування позбавлене будь-якого сенсу.

Вся зазначена вище сукупність відносин характеризує горизонтальний рівень правового регулювання сфери обов'язкового соціального страхування. Розглядаючи структуру даного страхування (як системи), можна припустити, що подібний методологічний підхід може бути застосований і до інших видів правовідносин: з обов'язкового пенсійного страхування; з обов'язкового соціального страхування тимчасової втрати працездатності; з обов'язкового соціального страхування безробіття; з обов'язкового медичного страхування; з обов'язкового соціального страхування нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань.

У науці права соціального забезпечення вироблена єдина позиція, згідно з якою немає єдиних забезпечувальних правовідносин [3, 94; 4, 121–129; 5, 524; 6, 121]. Свої права на всі види соціального забезпечення громадяни реалізують у самостійних правовідносинах із кожного виду соціального забезпечення. Кожне таке правовідношення має свій суб'єктивний склад, підстави виникнення, зміст і об'єкт.

На перший погляд подібну аналогію можна було б автоматично застосувати до всіх обов'язкових соціально-забезпечувальних страхових правовідносин. Однак, насправді все не так просто.

В юридичному сенсі стосовно застрахованих громадян вищезазвані відносини — це обов'язкові соціально-забезпечувальні страхові правовідносини, а до непрацюючих осіб фактично — це відносини з державного соціального забезпечення (у вузькому його значенні). Хоча, треба зауважити, що на практиці провести таку чітку розмежувальну лінію важко, що свідчить про переплетіння публічно-приватних інтересів у даних соціально-забезпечувальних відносинах.

Як відмічалось вище, обов'язкові соціально-забезпечувальні страхові правовідносини виникають між застрахованою особою (або його сім'єю) й органі-

зацією (органом), що надає грошові виплати й натуральні послуги страхового характеру. Їм передують і їх супроводжують правовідносини, пов'язані з реалізацією права на той чи інший вид обов'язкового соціально-страхового забезпечення, або щодо захисту порушеного права. Такі відносини ми називаємо процедурними правовідносинами. Їх належність до аналогічних (родових) правовідносин, що існують в рамках права соціального забезпечення, очевидна.

Громадяни, які працюють як суб'єкти обов'язкових соціально-забезпечувальних страхових правовідносин, і їх правочинності, як правило, законодавчо визначені. Так, у ст. 253 КЗпП України [7, 593] закріплено: «Особи, які працюють за трудовим договором (контрактом) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання або у фізичної особи, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню». Як зазначає В. В. Юровська, правовий статус особи у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні нерозривно пов'язаний з її трудовим статусом. Право на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування є статутним трудовим правом працівника, закріплене ст. 2 КЗпП. Умовою існування правовідносин соціального страхування на випадок безробіття є наявність трудових правовідносин між працівником і роботодавцем; при цьому останній якраз і зобов'язаний здійснювати страхування на випадок безробіття на користь застрахованої особи (працівника) [8, 9].

Відповідно до Закону України від 23 вересня 1999 р. «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» [9] обов'язок страхування працівників за наймом також покладено на роботодавця як страхувальника.

Отже, за загальним правилом, працівник вважається застрахованою особою з моменту фактичного початку виконання трудової функції. У таких випадках він автоматично становиться суб'єктом загальнообов'язкових державних соціально-страхових правовідносин, так як вони виникають у силу закону незалежно від волевиявлення особи.

Підставою виникнення обов'язкових соціально-забезпечувальних страхових правовідносин є складний фактичний склад, який включає в себе: а) настання страхового випадку як трансформації конкретного соціального страхового ризику; б) наявність факту обов'язкового соціального страхування від установленого законом соціального страхового ризику; в) рішення уповноваженого суб'єкта обов'язкових соціально-забезпечувальних страхових правовідносин (страхувальника), прийняте в силу волевиявлення застрахованої особи чи її представника.

Соціальний страховий випадок (як трансформація соціального страхового ризику) має свою специфіку, яку можна покласти в основу такої класифікації обов'язкових соціально-забезпечувальних страхових правовідносин:

- 1) обов'язкові страхові правовідносини з пенсійного забезпечення;
- 2) обов'язкові страхові правовідносини із забезпечення допомогами з тимчасової непрацездатності;

3) обов'язкові страхові правовідносини із забезпечення допомогами по безробіттю;

4) обов'язкові страхові правовідносини із забезпечення медичною допомогою й лікуванням;

5) обов'язкові страхові правовідносини із забезпечення й відшкодування шкоди з обов'язкового соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворюваннях.

Названі правовідносини (родові й похідні), суб'єктом яких є працівник, фактично носять характер частково умовно обов'язково соціально страхових відносин, так як, суворо кажучи, вони втратили свій обов'язковий соціально-страховий характер в силу здійснення за рахунок асигнувань із Державного бюджету і коштів обов'язкового соціального страхування. Частково умовними ми називаємо їх також в силу двох головних причин: по-перше єдиний соціальний податок не є страховим внеском; по-друге, застраховані особи самостійно не вносять страхових внесків.

Обов'язкові соціально-забезпечувальні страхові відносини є двохсторонніми: з одного боку, застрахована особа, а з іншого — уповноважений орган, зобов'язаний надати обов'язкові соціально-страхові виплати або послуги.

Обов'язок страхувальника як суб'єкта обов'язкових соціально-забезпечувальних страхових правовідносин полягає в здійсненні відповідних видів обов'язкового соціального страхового забезпечення й створенні умов з реалізації права застрахованих громадян, яке виникає з настанням соціального страхового випадку. Застрахована особа може звернутися із заявою про надання соціально-страхових виплат або послуг до відповідного уповноваженого суб'єкта. Позитивним рішенням указаних суб'єктів закінчується формування складного фактичного складу — підстави виникнення соціально-страхових правовідносин.

На підставі викладеного зазначимо, що у царині загальнообов'язкового державного соціального страхування існує складна структура суспільних відносин, урегульована численними правовими нормами. Головними із них є обов'язкові соціально-забезпечувальні страхові правовідносини, які визначаються як відносини, в ході функціонування яких здійснюється надання застрахованій особі, а в окремих випадках і членам її сім'ї, обов'язкових соціально-страхових виплат і послуг в порядку й на умовах, установлених законом, за рахунок коштів соціально-страхових фондів. Вторинними стосовно названих є фінансові й організаційно-управлінські відносини, що виникають у цілях формування економічної й організаційної основи загальнообов'язкового державного соціального страхування від соціальних страхових ризиків при втраті заробітку чи роботи застрахованих осіб, а в окремих випадках і членів їх сімей.

Література

1. Гуменюк І. О. Правові основи становлення соціального страхування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І. О. Гуменюк. — Х., 2001. — 19 с.
2. Федорова М. Ю. Реализация права наемных работников на социальное страхование: теоретические и практические проблемы // Правовое регулирование труда в современной России:

- общие положения, отраслевые институты, эффективность реализации права : материалы «круглого стола» в рамках Междунар. науч.-практ. конф. «Юридическое образование и наука в России: проблемы модернизации». — Саратов, 2007. — С. 112–113.
3. Галаганов В. П. Право социального обеспечения : учебник / В. П. Галаганов. — М. : ИЦ «Академия», 2008. — 416 с.
 4. Захаров М. Л. Право социального обеспечения России : учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «юриспруденция» / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Волгтерс Клувер, 2005. — 640 с.
 5. Лушников А. М. Курс права социального обеспечения / А. М. Лушников, М. В. Лушникова. — М. : Юстицинформ, 2008. — 600 с.
 6. Право социального обеспечения / отв. ред. К. Н. Гусова. — 4-е изд. — М. : Проспект, 2008. — 640 с.
 7. Ротань В. Г. Научово-практичний коментар законодавства України про працю / В. Г. Ротань, І. В. Зуб, О. Є. Сонін. — 13-те вид., допов. та переробл. — К. : Алерта : КНТ : ЦУЛ, 2010. — 680 с.
 8. Юровська В. В. Правове регулювання відносин в системі загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Юровська. — Х., 2005. — 20 с.
 9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23 верес. 1999 р. № 1105-XIV // Відомості Верховної Ради України — 1999. — № 46–47. — Ст. 403.

Анотація

Андрій В. В. Щодо природи обов'язкових соціально-забезпечувальних відносин. — Стаття. У статті розглядаються обов'язкові соціально-забезпечувальні страхові правовідносини. Підкреслюється їх важливість у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні. Наведено визначення даних правовідносин та проведена їх класифікація.

Ключові слова: загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціально-забезпечувальні страхові правовідносини, страховик, застрахований, страхувальник.

Аннотация

Андреев В. В. О природе обязательных социально-обеспечительных страховых правоотношений. — Статья.

В статье рассматриваются обязательные социально-обеспечительные страховые правоотношения. Подчеркивается их важность в общеобязательном государственном социальном страховании. Дано определение указанных правоотношений, проведена их классификация.

Ключевые слова: общеобязательное государственное социальное страхование, социально-обеспечительные страховые правоотношения, страховщик, застрахованное лицо, страхователь.

Summary

Andriiv V. V. About the Nature of the Compulsory Social Insurance Guaranteed Legal Relationships. — Article.

In the article the author considers the compulsory social insurance guaranteed legal relationships. The author stresses their importance in the general state compulsory social insurance. The definition of these relationships has been determined and their classification has been given.

Keywords: general state compulsory social insurance, social insurance guaranteed legal relationships, insurer, insured person, insurant.